

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИМУСОВУ ЛІКВІДАЦІЮ ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ

Апанасенко К.І.

Чернігівський національний технологічний університет

У статті досліджуються правові аспекти ліквідації суб'єктів господарювання за рішенням суду. Були прокоментовані підстави примусової ліквідації господарських організацій, передбачені законом. Автор надав пропозиції щодо зміни окремих норм господарського законодавства.

Ключові слова: примусова ліквідація, рішення суду, державна реєстрація, припинення суб'єктів господарювання, визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи, адміністративно-господарська санкція.

Українські та радянські вчені у різний час проводили класифікацію підстав припинення юридичних осіб, включно із господарюючими суб'єктами, усі вони при цьому виділяли примусовий спосіб (підставу) припинення суб'єктів господарювання [2, с. 213; 5, с. 31-36; 6, с. 31-34; 14, с. 8; 15, с. 127; 17, с. 122]. Причиною такого способу припинення зазвичай є порушення господарського законодавства, допущені господарюючим суб'єктом.

Згідно зі ст. 59 Господарського кодексу України (в редакції від 13 травня 2014 р.) припинення суб'єкта господарювання здійснюється відповідно до закону. До часу набрання чинності (у березні 2014 р.) змінами до ст. 247 ГК згідно із Законом від 10 жовтня 2013 р. № 642-VII норма цієї статті передбачала таку адміністративно-господарську санкцію, як скасування державної реєстрації суб'єктів господарювання. За чинною редакцією ст. 247 ГК у випадках, встановлених законом, до суб'єкта господарювання може бути застосовано адміністративно-господарську санкцію у вигляді його ліквідації за рішенням суду¹. Така ліквідація виступає правоохоронним засобом у сфері державної реєстрації підприємств, заходом юридичної відповідальності [8, с. 315].

Різноманітні аспекти відносин з ліквідації суб'єктів господарювання досліджувались ученими у галузі цивільного і господарського права (Братусь С.М., Вінник О.М., Грибанов В.П., Зубатенко О.М., Квасніцька О.О., Крупка Ю.М., Мілаш В.П., Повар П.О., Скоропис О.М., Щербина В.С. та ін.), є й публікації більш прикладного характеру [10; 12]. Однак дослідники не зупинялись на комплексному дослідженні відносин у сфері скасування державної реєстрації господарських організацій (їх примусової ліквідації). Єдиний виняток становить більш детальне дослідження цих питань Зубатенко О.М. [6, с. 103-109, 210-212]; як господарську санкцію аналізував скасування державної реєстрації Кузьмін Р.Р. у своєму дисертаційному дослідженні 15 років тому [11]. Але за час, що минув, законодавство суттєвим чином змінилось, тому порушена тематика потребує наступних наукових розвідок. У роботі зробимо спробу максимально повно визначити нормативно-правову базу й охарактеризувати можливі підстави ліквідації господарських організацій за рішенням суду, процесуальні аспекти здійснення такої ліквідації (підвідомчість, потенційні позивачі, зміст позовних вимог). Висновки дослідження мають сприяти правильному застосуванню відповідних правових норм і визначенню законодавчих кроків по їх вдосконаленню.

Господарський кодекс України та Цивільний кодекс України не містять статей, в яких би вичерпно врегульовувались аналізовані відносини. Як наводилось вище, стаття 59 ГК «Припинення суб'єкта господарювання» має відсильний характер, а стаття 247 ГК передбачає ліквідацію суб'єкта господарювання як господарську санкцію у випадках, якщо його діяльність суперечить закону чи установчим документам.

Особливостям підстав і процедури ліквідації в примусовому порядку юридичних осіб присвячено пункти 2, 3 частини 1, частину 2 статті 110 ЦК, які виділяють дві групи підстав припинення юридичних осіб за рішенням суду: 1) через допущені при їх створенні порушення, які не можна усунути (п. 2 ч. 1 ст.110); 2) інші випадки, встановлені законом (п. 3 ч. 1 ст.110). Найбільш повно підстави прийняття судом рішення про примусову ліквідацію суб'єкта господарювання визначені в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р. (далі – Закон про державну реєстрацію), предметом регулювання якого виступають не відносини зі створення та припинення діяльності юридичних осіб, а відносини у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Така законодавча техніка в питанні формулювання підстав припинення господарюючих суб'єктів видається не дуже вдалою; логічніше було би визначити відповідні підстави у профільних законах (кодексах), які визначають статус цих суб'єктів, – наприклад, вичерпно в ГК охарактеризувати засади правового статусу суб'єктів господарювання включно з підставами їх припинення (в т. ч. примусової ліквідації), або в ЦК максимально повно розкрити загальні підстави припинення юридичних осіб незалежно від їх виду та організаційно-правової форми².

Нааявні у законодавстві підстави примусового припинення суб'єктів господарювання класифіковані у науці на ті, що викликані проблемами: реєстрації, діяльності, учасників, статутного капіталу, місцезнаходження, звітності [6, с. 210-215], у чому неважко переконались. Так, згідно з ч. 2 ст. 38 Закону про державну реєстрацію *підставами для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи, зокрема є:*

1) визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом. До цієї

¹ В науковій літературі вже досить давно пропонувалось виключити із законодавства поняття «скасування (припинення) державної реєстрації суб'єкта господарювання» і замінити його поняттям припинення суб'єкта господарювання або поняттям примусової ліквідації за вчинені правопорушення [9, с. 426; 14, с. 5].

² Зубатенко О.М. пропонувала включити до ГК окрему главу «Державна реєстрація суб'єктів господарювання» і в її рамках передбачити спеціальну статтю щодо припинення суб'єкта господарювання – юридичної особи шляхом примусової ліквідації, вказавши підстави її здійснення [6, с. 124].

проблематики автор уже звертався [1], тут слід наголосити на наступному (з огляду на зміни у законодавстві).

За чинною редакцією п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК юридична особа ліквідується «за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути». До внесення змін до п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК Законом від 4 липня 2012 р. № 5042-VI у формулюванні цієї норми були слова про «визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи» через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути. Однак ці слова тепер залишилися тільки в аналогічній нормі Закону про державну реєстрацію. Зрозуміло, що наявними є недоліки законодавчої техніки, але зараз вбачаються всі підстави для суду у разі встановлення порушень, допущених при створенні юридичної особи, які не можна усунути, у резолютивній частині рішення визнавати недійсною державну реєстрацію такої особи і приймати рішення про її ліквідацію.

За статтею 55-1 ГК суд може прийняти рішення про припинення будь-якої юридичної особи, в тому числі визнати реєстраційні документи недійсними, за наявності ознак фіктивності, які визначені у статті. Відповідно до пп. 20.1.37 п. 20.1 ст. 20 Податкового кодексу України контролюючі органи мають право звертатися до суду щодо припинення юридичної особи та/або про визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання. За цими нормами резолютивна частина відповідних судових рішень може містити рішення про: визнання недійсними установчих документів, визнання недійсною державної реєстрації, ліквідацію господарської організації. *Належним і допустимим доказом, що юридична особа є фіктивним підприємством, яке створено з метою ухилення від сплати податків, є вирок суду щодо встановлення фіктивності підприємства, або про притягнення учасника (учасників) такого правочину до кримінальної відповідальності, висновки експертизи тощо (ухвала Вищого адміністративного суду України від 26 лютого 2013 р. № К-22336/10 у справі за позовом Ленінської місьрайонної державної податкової інспекції у м. Луганську до Приватного підприємства "ТКФ "Міран-Трейд" про визнання недійсним запису про державну реєстрацію, припинення юридичної особи та ін.; ухвала ВАСУ від 5 березня 2013 р. у справі № К-20812/10 за позовом Ленінської місьрайонної ДПІ у м. Луганську до ПП "ЛФ" Актів-Груп" про визнання недійсним запису про припинення юридичної особи та ін.);*

2) провадження діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом.

Формулювання даної норми досить схоже з формулюванням норми статті 247 ГК, яка розглядає в якості підстави ліквідації (як адміністративно-господарської санкції) здійснення суб'єктом господарювання діяльності, яка суперечить закону чи його установчим документам; у наведеній нормі Закону міститься поняття «провадження діяльності, що заборонена законом».

Як зазначив свого часу Вищий арбітражний суд України у Роз'ясненні від 12 вересня 1996 р. № 02-5/334 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств» (пп. 18.1.1 п. 18.1): *діяльністю, що суперечить чинному законодавству, може бути визнана діяльність, яка заборонена законом* (наприклад, укладання угод

стосовно предметів, вилучених з цивільного обігу, здійснення підприємницької діяльності без відповідної ліцензії тощо). Підставою для скасування державної реєстрації підприємства є постійне протягом певного періоду часу здійснення такої діяльності. Окремі порушення чинного законодавства, яких припускалося підприємство у здійсненні діяльності, що сама по собі не суперечить закону, не тягнуть за собою правових наслідків у вигляді скасування його державної реєстрації. Отже, суд ототожнив діяльність, яка суперечить законодавству, і заборонену законом діяльність. Якщо звернутись до лінгвістичного тлумачення норм закону, можна зробити висновок про лінгвістичну близькість понять «заборона» і «суперечність». Академічний тлумачний словник української мови визначає слово «забороняти» як «не дозволяти робити, здійснювати що-небудь»; «суперечити» означає «не відповідати чому-небудь, бути несумісним з чимсь, містити в собі суперечність» (при цьому слово «сумісний» означає той, який можна поєднати, сполучити з чим-небудь). Тобто діяльність, яка суперечить закону, означатиме несумісну із законом діяльність, тобто незаконну діяльність, а остання, зрозуміло, не дозволена, заборонена законом.

Конкретні норми законів свідчать, що господарська діяльність, яка суперечить закону, законом і заборонена (наприклад, абз. 4 ст. 1 Закону «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 р., ч. 3 ст. 3, ч. 2 ст. 22 Закону «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 р.). Видається, що для уникнення різночитань у нормах ст. 247 ГК і абз. 3 ч. 2 ст. 38 Закону про державну реєстрацію слід застосувати однакове поняття – «діяльність, що суперечить закону».

Відповідно до ч. 3 ст. 43 ГК перелік видів діяльності, підприємництво в яких заборонено, установлюється законом. Як відмічає Цікало В.І. [3, с. 92–93], чинне законодавство України фактично не містить такого переліку, у законодавстві лише вказуються, які саме суб'єкти господарювання можуть здійснювати підприємництво в окремих сферах, категорії осіб, які не можуть займатись підприємництвом, межі здійснення певних видів господарської діяльності (наприклад, ч. 2 ст. 4 Закону «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 р.). Як приклад прямої заборони можна процитувати тільки окремі положення Закону «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» від 15 лютого 1995 р. (ч. 2 ст. 7, ст. 13).

У пп. 18.1.2 п. 18.1 Роз'яснення ВАС України № 02-5/334 передбачено, що обов'язок доведення обставин, пов'язаних із здійсненням діяльності, яка протирічить законодавству або установчим документам, покладається на позивача.

Що стосується такої підстави ліквідації, як провадження діяльності, що суперечить установчим документам, то ситуація виглядає наступним чином. За нормами ЦК (ст.ст. 91, 92) юридичні особи мають універсальну (загальну) правоздатність, яка може бути обмежена лише судом або законодавчою вимогою мати ліцензію. Щодо суб'єктів господарювання, то ГК містить вказівку на спеціальну правосуб'єктність (ч. 1 ст. 207); відповідно до ч. 2 ст. 57 ГК в установчих документах повинні бути вказані мета і предмет діяльності суб'єкта господарювання. Відомі українські вчені Бобкова А.Г., Зверева О.В. визначають спеціальну правосуб'єктність як можливість суб'єкта господарювання мати і здійснювати спеціальні права

й обов'язки, необхідні для виконання поставлених перед ним власником (засновником) завдань і функцій, вона встановлюється установчими документами чи спеціальними законодавчими актами [16, с. 185, 186, 656]. Тобто фактично в коментованій нормі Закону мова йде про порушення суб'єктом господарювання своєї господарської компетенції як підставу його ліквідації.

Варто доопрацювати формулювання ст. 247 ГК, оскільки воно є досить широким. Доречним було би формулювання, аналогічне тому, яке містилося у перших редакціях ст. 19 Закону «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р.: «товариство ліквідується у разі систематичного або грубого порушення ним законодавства». Так, будівництво об'єкта містобудування, що вимагає за законом отримання документа дозвільного характеру або подання декларації відносно забудови, за відсутності такого документа однозначно суперечитиме закону, однак чи означає це можливість порушувати в суді питання про примусову ліквідацію такого забудовника згідно зі ст. 247 ГК? Згідно з пп.18.1.2 п.18.1 Роз'яснення ВАС України від 12 вересня 1996 р. № 02-5/334 відповідна одноразова дія не може розглядатись як підстава ліквідації суб'єкта господарювання. Однак доцільно було би закріпити таку позицію прямо в нормі ст. 247 ГК;

3) невідповідності мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону.

Зараз невелика кількість видів господарських організацій обмежені законодавчо мінімальними рамками статутного капіталу (наприклад, акціонерні товариства згідно з ч. 1 ст. 14 Закону «Про акціонерні товариства», фондові біржі згідно з ч. 2 ст. 20 Закону «Про цінні папери та фондовий ринок»). За ЦК України (ч. 4 ст. 144, ч. 4 ст. 151, ч. 3 ст. 155) якщо вартість чистих активів товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю та акціонерного товариства стає меншою за визначений законом мінімальний розмір статутного капіталу, вони підлягають ліквідації;

4) наявності в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (далі – Реєстрі) запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням. Такий запис здійснюється відповідно до чч.11, 12 ст. 19 Закону про державну реєстрацію.

Вищий адміністративний суд України неодноразово підкреслював у своїх рішеннях: неподання юридичною особою відомостей про зміну свого місцезнаходження є причиною виникнення такої підстави винесення рішення про скасування державної реєстрації, як наявність в Реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням, а тому хоча і може бути порушенням законодавства, як і безліч інших, ще не є самостійною підставою прийняття судом відповідного рішення (наприклад, ухвали ВАС від 5 червня 2007 р. у справах №№ к-6794/06, к-8480/06);

5) визнання суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом;

6) неподання протягом року до органів державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону. Обов'язок подання таких документів визначається ПК України (пп. 16.1.3 п. 16.1 ст. 16), Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. (ст. 11);

7) визнання судом юридичної особи – емітента такою, що відповідає ознакам фіктивності.

За частиною 2 статті 38 Закону про державну реєстрацію рішення суду про ліквідацію юри-

дичної особи приймається з підстав її фіктивності лише щодо юридичної особи – емітента. Водночас відповідно до статті 55-1 ГК «Фіктивна діяльність суб'єкта господарювання» суд може прийняти рішення про припинення будь-якої юридичної особи за наявності ознак фіктивності, закріплених у статті (особу зареєстровано на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи, ін.). Отже, норма ст. 38 Закону про державну реєстрацію потребує приведення у відповідність з нормою ст. 55-1 ГК.

Решта закріплених Законом підстав примусової ліквідації стосується акціонерних товариств: 8) неподання акціонерним товариством протягом двох років поспіль Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку інформації, передбаченої законом; 9) нескликання акціонерним товариством загальних зборів акціонерів протягом двох років поспіль; 10) неутворення органів акціонерного товариства протягом року з дня реєстрації НКЦПФР звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників акціонерного товариства. Як бачимо, мова йде про порушення в діяльності або можливі ознаки фіктивності зареєстрованих акціонерних товариств.

Цілком слушно можна вважати пропозицію Скоропис О.М. про доцільність застосування примусової ліквідації юридичних осіб лише у випадку, коли це загрожує суспільним інтересам [14, с. 5]; відповідне правило доцільно закріпити як умову прийняття відповідного судового рішення.

Як бачимо, передбачені Законом про державну реєстрацію підстави примусового припинення суб'єктів господарювання включають як ті, що по суті є порушеннями правил здійснення господарської діяльності (переважна більшість), так і ті, що не можна визнати такими порушеннями (наприклад, визнання суб'єкта підприємництва банкрутом, наявність у Реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням). Перша група підстав є господарськими правопорушеннями, які дають підстави для застосування адміністративно-господарської санкції у формі ліквідації за рішенням суду (ст. 247 ГК). Друга група підстав не включає господарські правопорушення, а тому ліквідацію суб'єктів господарювання з цих підстав не можна розглядати як адміністративно-господарську санкцію. З такою класифікацією пов'язані абсолютно конкретні наслідки: ліквідація суб'єкта господарювання як адміністративно-господарська санкція відбувається з урахуванням правил застосування таких санкцій, включно зі спеціальними строками їх застосування (гл.гл. 27, 24 ГК), водночас ліквідація з інших підстав відбувається тільки за правилами примусової ліквідації, закріпленими в ЦК і ГК, спеціальному законі (якщо відповідна підстава міститься в законі).

Щодо того, чи є наведений вище перелік підстав примусового припинення суб'єктів господарювання відкритим, слушною є позиція Квасницької О.О.: у Законі (абз. 1 ч. 1 ст. 38) міститься вказівка «зокрема», що означає невичерпний перелік підстав [7, с. 123]. Як можна зробити висновок з ч. 1 ст. 110 ЦК, ст. 247 ГК, рішення суду про ліквідацію юридичної особи приймається у тих випадках, які перераховані вище, а також за підставами, передбаченими іншими законами. Наведемо такі законодавчі положення:

а) ч. 2 ст. 246 ГК, ч. 3 ст. 50, ч. 2 ст. 10, ч. 2 ст. 37 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. Вважаємо, що

у разі систематичного здійснення підприємством екологічно небезпечної діяльності органи прокуратури на підставі перелічених законодавчих норм та відповідно до ст.ст. 238, 247 ГК, ч. 2 ст. 38 Закону про державну реєстрацію можуть порушити в суді питання про ліквідацію відповідного суб'єкта як такого, діяльність якого суперечить чинному законодавству.

б) ч. 17 ст. 21 Закону «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р.;

в) ст. 77 Закону «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р.;

г) ч. 4 ст. 58 Закону «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р.;

д) ч. 1 ст. 141 ЦК.

Доцільно окремо зупинитись на спеціальних підставах ліквідації господарських товариств, таких як: 1) у повному товаристві залишається один учасник (якщо цей учасник не перетворює таке товариство в інше господарське товариство впродовж шести місяців) (ч. 1 ст. 132 ЦК); 2) вибуття усіх вкладників із командитного товариства, якщо учасники товариства не перегворять таке товариство на повне товариство, або в разі вибуття усіх повних учасників (ч. 1 ст. 139 ЦК, чч. 1, 2 ст. 83 Закону «Про господарські товариства»). За формулюванням цитованих правових норм не визначено, що ліквідація господарських товариств у цих випадках відбувається за рішенням суду; по суті, мають місце підстави т.з. вимушеної ліквідації господарських організацій, коли в силу вимог закону останні повинні самоліквідуватись. Логічно допустити, що в разі неприйняття такого рішення у зацікавлених суб'єктів є правові можливості порушити в суді питання про примусову ліквідацію товариства, склад учасників якого не відповідає вимогам закону.

В Оглядовому листі ВАС України від 24 жовтня 2008 р. № 1776/100/13-08 «Про деякі питання практики вирішення спорів у справах за участю органів державної податкової служби» (п. 6) міститься позиція, що відсутність прибутку у суб'єкта господарювання не є підставою для припинення його як юридичної особи.

У науковій літературі пропонувалось законодавчо закріпити вичерпний перелік правопорушень, в разі допущення яких може ставитись питання про примусову ліквідацію юридичної особи, оскільки примусова ліквідація є видом юридичної відповідальності (при цьому пропонувалось надавати юридичній особі строк для усунення правопорушень і застосувати примусову ліквідацію лише у разі їх неусунення протягом цього строку). Також вказувалось на необхідність встановлення у ЦК конкретного переліку осіб, які мають право подавати позови про примусову ліквідацію юридичних осіб та недоцільність розширення переліку державних органів, які мають таке право [14, с. 5, 8, 9]. Такі пропозиції до певної міри є слушними. Але вважаємо, що закріпити чи то в ЦК стосовно усіх юридичних осіб, чи то в ГК стосовно усіх суб'єктів господарювання вичерпний перелік підстав примусової ліквідації не є можливим (хоча саме в цих кодексах він і має бути, а не в Законі про державну реєстрацію), оскільки такі кодекси визначають основи правового положення лише базових для економіки організаційно-правових форм господарських організацій. Як слушно зазначає цитована дослідниця [14, с. 8], у законі визначаються загальні й спеціальні підстави ліквідації юридичних осіб приватного права, останні встановлюються для окремих видів юридичних осіб і

залежать від їх організаційно-правових форм. Відповідно в законі рівня ЦК чи ГК неможливо закріпити усі спеціальні підстави ліквідації, тим більше що з часом з'являються нові види господарських організацій з одночасним прийняттям відповідних спеціальних законів (наприклад, корпоративні інвестиційні фонди, холдингові компанії, недержавні пенсійні фонди).

Питання про *підвідомчість* аналізованої категорії судових спорів не вирішено однозначно у процесуальних і господарських законах. З урахуванням рекомендаційних роз'яснень Верховного Суду України і вищих спеціалізованих судів можна дійти наступних висновків.

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у т.ч. учасником, який вибув, пов'язані з припиненням діяльності такої особи, підвідомчі *господарським судам*.

Адміністративним судам підвідомчі спори щодо визнання недійсними установчих документів, які порушуються за позовами суб'єктів владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю товариства (п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24 жовтня 2008 р. № 13). Згідно з позицією Вищого адміністративного суду України (пп. 7.3, 7.4 постанови Пленуму ВАСУ «Про деякі питання юрисдикції адміністративних судів» від 20 травня 2013 р. № 8) позови органів державної податкової служби про припинення юридичних осіб або підприємницької діяльності фізичних осіб – підприємців, позови НКЦПФР про припинення юридичної особи – емітента належать до юрисдикції адміністративних судів. Єдиний державний реєстр судових рішень засвідчує, що абсолютна більшість справ щодо примусової ліквідації юридичних осіб розглядається в порядку адміністративного судочинства.

Отже, за роз'ясненнями вищих спеціалізованих судів і матеріалами судової практики досить ясно прослідковується позиція, що позови суб'єктів владних повноважень щодо примусової ліквідації суб'єктів господарювання належить розглядати в порядку адміністративного судочинства як спори публічно-правові, водночас аналогічні за змістом позови інших суб'єктів – у порядку господарського судочинства. У цьому зв'язку доцільно зупинитись на питанні про *сторони спору*. У різних законах (окрім уже зацитованих) можна знайти наступні посилання.

Насамперед, згідно з п. 5 ч. 2 ст. 17, ч. 4 ст. 50 Кодексу адміністративного судочинства України юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема, спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених Конституцією та законами України. Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, їх об'єднання, юридичні особи, які не є суб'єктами владних повноважень, можуть бути відповідачами за адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень лише у випадках, встановлених законом.

Так, Вищим адміністративним судом України у 2010 році (ухвала ВАСУ від 5 жовтня 2010 р.) розглядалась адміністративна справа за позовом прокурора Самарського району м. Дніпропетровська в інтересах держави в особі Дніпропетровської міської ради до ВАТ «Термопластматика» про визнання установчих документів ВАТ

недійсними, визнання недійсним запису про проведень державної реєстрації підприємства та ін. Вирішуючи справу, ВАСУ вказав на те, що чинне законодавство України не наділяє міські ради правом звернення до суду з позовом до суб'єктів господарської діяльності – юридичних осіб про припинення їх державної реєстрації або визнання недійсними установчих документів.

Відповідно до пп. 2, 3 ч. 1 ст. 110 ЦК позов до суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, може подавати учасник юридичної особи або відповідний орган державної влади, а в інших випадках, встановлених законом, відповідний орган державної влади. Як зазначається у пункті 6 Роз'яснення ВАСУ від 12 вересня 1996 р. №02-5/334, якщо засновником суб'єкта підприємницької діяльності є декілька підприємств чи організацій, позовну заяву до господарського суду може подати одне з них; інші засновники можуть взяти участь у процесі як треті особи.

Звертає на себе увагу та обставина, що ЦК визнає лише дві можливі групи позивачів у справах примусової ліквідації: учасники юридичної особи або уповноважені органи державної влади. Дослідники посилаються на норми ст. 1 Господарського процесуального кодексу України про право підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців звертатись до господарського суду з позовами у разі порушення права або законного інтересу як на підставу звернення з позовом про примусову ліквідацію [12]. Така позиція видається дещо юридично слабкою з огляду на достатню однозначні щодо трактування норми пп. 2, 3 ч. 1 ст. 110 ЦК. Однак якщо не застосовувати норми ст. 1 ГПК, питання боротьби з такими порушеннями, як здійснення забороненої законом господарської діяльності, відсутність належного розміру статутного капіталу у підприємства та інші, буде ускладнена, оскільки законами не визначаються ті органи державної влади, які б могли звертатись з позовами про примусову ліквідацію суб'єктів господарювання незалежно від виду їх господарської діяльності у наведених випадках. Це можна проілюструвати на прикладі компетенції суб'єктів владних повноважень в аналізованій сфері (вище міститься перелік посилань на норми законів, в яких також закріплена компетенція на подання позовів про примусову ліквідацію (в галузі охорони навколишнього природного середовища, охорони праці тощо)).

Відповідно до ч. 3 ст. 12 Закону «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. за матеріалами оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю мають право подавати до суду заяви про припинення діяльності суб'єктів підприємництва. Служба безпеки України, її органи і співробітники у разі проведення заходів щодо боротьби з тероризмом і фінансуванням терористичної діяльності мають право подавати за матеріалами оперативно-розшукової діяльності до суду заяви про припинення діяльності суб'єктів підприємництва (п. 4 ч. 2 ст. 25 Закону «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р.). Відповідно до п. 12 ст. 37 Закону «Про страхування» від 7 березня 1996 р. уповноважений орган у сфері страхування має право звертатися до суду з позовом про скасування державної реєстрації страховика (перестраховика) або страхового посередника.

Згідно з пп. 20.1.37 п. 20.1 ст. 20, п. 67.2 ст. 67 ПК контролюючі органи мають право звертатися до суду щодо припинення юридичної особи та припинення фізичною особою-підприємцем підприємницької діяльності та/або про визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання. Контролюючими органами є органи доходів і зборів (п. 41.1 ст. 41 ПК). Положення ПК деталізовані у підзаконних актах. Згідно з пп. 11.30 п.11 Порядку обліку платників податків і зборів, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 9 грудня 2011 р. № 1588, якщо платник податків не має заборгованості перед бюджетом та у разі: неподання протягом одного року в органи державної податкової служби податкових декларацій, документів податкової звітності; якщо установчі документи суперечать чинному законодавству; провадження діяльності, яка суперечить установчим документам та законодавству; наявності у Реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням; наявності в органі ДПС передбачених законами України інших підстав для постановлення судового рішення щодо припинення (ліквідації) чи скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання, то керівник органу ДПС приймає рішення у вигляді розпорядження відносно платника податків про звернення до суду із позовною заявою про винесення судового рішення щодо припинення юридичної особи чи підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця.

Листом ДПА України від 30 липня 2010 р. № 15371/7/10-3017 органам ДПС направлено Методичні рекомендації щодо взаємодії (орієнтовного алгоритму дій) органів державної податкової служби при скасуванні державної реєстрації суб'єктів господарювання, анулюванні свідоцтва платника ПДВ (у т.ч. через процедуру банкрутства та/або скасування державної реєстрації). Згідно з п. 3.1 цих Рекомендацій якщо ОДПС звертається до суду з вимогою про припинення юридичної особи у зв'язку із здійсненням юридичною особою діяльності, забороненої законом, податковий орган повинен обґрунтувати, що заборонена законом діяльність юридичної особи спрямована саме на порушення правил оподаткування, зокрема, на навмисну несплату податків.

Матеріали судової практики свідчать про особливу позицію судових органів у питанні трактування повноважень органів доходів і зборів в аналізованій сфері. У цілому ряді судових рішень ВАС України, з посиланням на ч. 2 ст. 19 Конституції України та норми законів, які визначають статус цих органів, зазначають: *органи державної податкової служби можуть звертатися з вимогами про припинення суб'єктів господарювання не в усіх випадках, визначених статтею 38 Закону про державну реєстрацію, а лише у разі, якщо підставою позову є неподання таким суб'єктом протягом року до органів ДПС податкових декларацій, документів фінансової звітності, або ж у випадку здійснення діяльності, безпосередньо спрямованої на ухилення від оподаткування (наприклад, ухвали ВАСУ від 27 червня 2013 р. у справі №К/9991/35461/11, від 18 лютого 2014 р. за позовом ДПІ у Жовтневому районі м. Луганська до ТОВ "Кедр-Капітал" про визнання недійсним запису про державну реєстрацію та припинення юридичної особи). Не виключено звернення органів ДПС з позовами про припинення юридичної особи на підставі здійснення такою особою діяльності, що заборонена законом, однак у цьому разі*

податковий орган повинен обґрунтувати, що заборонена законом діяльність юридичної особи спрямована саме на порушення правил оподаткування, зокрема, на навмисну несплату податків, конвертаційні послуги тощо (ухвала ВАСУ від 11 вересня 2012 р. у справі №К-19111/10 за позовом ДПІ в Жовтневому районі у м. Луганську до ПП "Луганськекстра" про визнання недійсним запису про державну реєстрацію та припинення юридичної особи). В ухвалі ВАСУ від 31 травня 2012 р. у справі № К-30412/10 за позовом ДПІ в Орджонікідзевському районі м. Запоріжжя до ТОВ «ДЕЛІ КОНСАЛТ» про скасування запису про проведення державної реєстрації юридичної особи зазначається наступне: *компетенція органів ДПС в частині вимог позову про припинення юридичної особи поширюється саме на відносини в сфері оподаткування та інших обов'язкових платежів.*

У постанові Верховного Суду України від 16 жовтня 2012 р. у справі за позовом ДПІ у Ворошиловському районі м. Донецька до управління державної реєстрації Донецької міської ради, державного реєстратора про визнання дій протиправними, визнання запису неправомірним та ін. вказується: *«Скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності є одним із заходів, спрямованих на запобігання порушенню податкового законодавства або його припиненню... органи ДПС відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 11 Закону «Про державну податкову службу» мають право звертатися до суду з позовною заявою про скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності...виключно у випадках, прямо передбачених законом, з метою виконання покладених на них завдань і функцій»³.*

Викладена позиція судових інстанцій не вміщується в окремому роз'ясненні ВАСУ чи ВСУ, однак повторюється неодноразово в судових рішеннях. З огляду на викладене, постає потреба внести зміни до ПК, чітко визначивши повноваження органів доходів і зборів щодо ініціювання примусової ліквідації суб'єктів господарювання, зокрема, чітко визначити підстави такого звернення до суду, так, як це закріплено, наприклад, щодо НКЦФПР. Відповідно до Закону «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 р. (пп. 5-2, 22, 23, 31-1 ст. 8) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку має право: подавати позов до суду про припинення юридичної особи – емітента у зв'язку з включенням його до списку емітентів, що мають ознаки фіктивності; звертатися до суду з позовом (заявою) про припинення акціонерного товариства (за цим Законом – у випадках, які фактично закріплені в Законі про державну реєстрацію); порушувати в суді питання про ліквідацію корпоративного інвестиційного фонду⁴.

Дослідники вказують, що інші суб'єкти владних повноважень і зацікавлені приватні особи, якщо їм стало відомо про обставини, що є підставами для

позову про примусову ліквідацію, можуть звернутися з відповідним поданням до уповноваженого органу чи прокурора [10, с. 54].

Дуже продумано вважасмо позицію Повара П.О. про формулювання у законодавстві повноважень суб'єктів порушувати в суді питання про ліквідацію підприємства: *«... 1) ...повинні передбачатися законом з одночасним закріпленням у ньому підстав, за наявності яких державний орган вправі пред'являти таку вимогу; 2) ...повинні відповідати його завданням і функціям; 3) передумовою ефективної реалізації державним органом зазначених повноважень є наділення його достатніми повноваженнями щодо контролю за дотриманням законності у відповідних сферах господарювання»* [13, с. 10].

Щодо формулювання позовних вимог, то на практиці суб'єкти звертаються до суду з різними позовними вимогами (визнання установчих документів недійсними, скасування запису про державну реєстрацію та ін.) [10, с. 55]. На нашу думку, такими, що відповідають чинному законодавству, є наступні позовні вимоги: про ліквідацію юридичної особи; про визнання недійсними засновницьких документів суб'єктів господарювання, визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи (за наявності підстав) і ліквідацію юридичної особи. В Оглядому листі ВАСУ від 24 жовтня 2008 р. № 1776/100/13-08 наводиться така позиція: *вимога про визнання нечинним запису про проведення державної реєстрації суб'єкта господарювання фактично є вимогою про скасування державної реєстрації, а тому судам її слід розцінювати як вимогу про припинення юридичної особи.*

Щодо строків позовної давності у справах про ліквідацію суб'єктів господарювання. У випадку застосування ліквідації суб'єкта господарювання як адміністративно-господарської санкції слід керуватись нормою ст. 250 ГК. У решті випадків застосуванню підлягають загальні норми про позовну давність з одним нюансом: у разі звернення до адміністративного суду мають застосовуватись строки, визначені КАС, іншими законами (ч. 1 ст. 99 КАС).

Таким чином, нинішній стан правового регулювання відносин у сфері примусової ліквідації суб'єктів господарювання не можна визнати задовільним. Пропонуємо вичерпно в ГК охарактеризувати підстави припинення суб'єктів господарювання (в тому числі – примусової ліквідації), або в ЦК максимально повно визначити загальні підстави припинення діяльності юридичних осіб незалежно від виду та організаційно-правової форми. Також доцільно наступним чином удосконалити нормативно-правові акти в аналізованій сфері:

1) узгодити редакцію норм частини 2 статті 38 Закону про державну реєстрацію, пункту 2 частини 1 статті 110 Цивільного кодексу України і підп. 20.1.37 пункту 20.1 статті 20 Податкового кодексу України щодо можливості визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи або її установчих документів через допущені при її створенні порушення (наприклад, передбачити одночасне визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи і її установчих документів (за наявності підстав – щодо останніх) та її ліквідацію в разі порушень, допущених при її створенні);

2) закріпити у статті 247 Господарського кодексу України і абзаці 3 частини 2 статті 38 Закону про державну реєстрацію однаково поняття – «діяльність, що суперечить закону» і викласти ці норми в такій редакції: *«провадження діяль-*

³ Уперше повноваження органів ДПС щодо ініціювання ліквідації підприємств були закріплені у зв'язку зі змінами від 21 вересня 2000 р. до Закону «Про державну податкову службу в Україні». Прийняття цього законодавчого акту мало важливе значення для протидії недобросовісним суб'єктам підприємництва, які порушували закон у процесі створення та діяльності [6, с.105].

⁴ За чинним законодавством окремим органам державної влади надано повноваження тимчасово припиняти (зупиняти) господарську діяльність за порушення правил її здійснення (п. 8 ч. 1 ст. 26 Закону «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р., ч. 2 ст. 21 Закону «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р., абз. 1 ч. 5 ст. 4 Закону «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 р.); відповідна судова процедура регулюється у статті 183-6 КАС України.

ності, що суперечить закону або установчим документам (систематичні чи грубі порушення законодавства);

3) у нормі абзацу 7 частини 2 статті 38 Закону про державну реєстрацію виключити слово «емітента», узгодивши її таким чином з нормою статті 55-1 Господарського кодексу;

4) у пунктах 2, 3 частини 1 статті 110 Цивільного кодексу закріпити право зацікавлених осіб звертатись з позовами про примусову ліквідацію юридичної особи;

5) у Податковому кодексі України визначити підстави звернення до суду органів доходів і зборів з приводу примусової ліквідації суб'єктів господарювання.

Список літератури:

1. Апанасенко К.І. Визнання недійсними установчих документів суб'єктів господарювання (матеріально-правові та процесуально-правові аспекти) / К.І. Апанасенко // Вісник господарського судочинства. – 2013. – № 1. – С. 77-86.
2. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права / С.Н. Братусь. – М.: Госюриздат, 1950. – 321 с.
3. Господарський кодекс України. Науково-практичний коментар / За ред. Коссака В.М. / В.М. Коссака. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 672 с.
4. Господарський кодекс України: Науково-практичний коментар / О.І. Харитонов, С.О. Харитонов, В.М. Коссака та ін.; За ред. О.І. Харитонової. – Х.: Одиссей, 2006. – 832 с.
5. Грибанов В.П. Юридические лица / В.П. Грибанов. – М.: Юрид. лит., 1961. – 163 с.
6. Зубатенко О.М. Припинення суб'єктів господарювання. Дис... канд. юрид. наук (12.00.04) / О.М. Зубатенко. – Донецьк: Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2007. – 223 с.
7. Кібенко О.Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України / О.Р. Кібенко. – Х.: Страйд, 2005. – 432 с. – (Сер.: Юридичний радник).
8. Квасніцька О.О. Правоохоронні засоби у сфері державної реєстрації суб'єктів підприємництва / О.О. Квасніцька // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук.праць. Вип. 25. – Одеса: Юридична література, 2005. – С. 313-317.
9. Квасніцька О.О. Правове регулювання державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності. Дис... канд. юрид. наук (12.00.04) / О.О. Квасніцька. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2006. – 199 с.
10. Красовська А.В. Юрисдикція спорів про припинення юридичних осіб за позовами суб'єктів владних повноважень / А.В. Красовська // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Збірник наукових праць з економічних та юридичних наук. – № 9. – Л.: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 52 – 55.
11. Кузьмін Р.Р. Застосування господарсько-управлінських санкцій як засіб детінізації економіки: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Р.Р. Кузьмін. – НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 1999. – 21 с.
12. Пелипенко О. Деякі питання припинення юридичної особи на підставі судового рішення, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи / О. Пелипенко // Електронний ресурс: http://www.ilf-ua.com/ua/publications/articles/deyaki_pytannya_pryupynennya_yurosoby/
13. Повар П.О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.04 / П.О. Повар. – К., 2009. – 18 с.
14. Скоропис О.М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.М. Скоропис. – К., 2010. – 22 с.
15. Хозяйственное (предпринимательское) право Украины: Учебник / Под общ. ред. Р.Б. Шишки и Я.А. Чапичадзе / Р.Б. Шишка, Я.А. Чапичадзе. – Харьков, Эспада, 2007. – 552с.
16. Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под общ. ред. А.Г. Бобковой / А.Г. Бобкова. – Харьков: Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. – 1296 с.
17. Щербина В.С. Господарське право: підручник / В.С. Щербина. – 5-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 600 с.

Апанасенко Е.И.

Черниговский национальный технологический университет

К ВОПРОСУ О ПРИНУДИТЕЛЬНОЙ ЛИКВИДАЦИИ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ ПО РЕШЕНИЮ СУДА

Аннотация

В статье исследуются правовые аспекты ликвидации субъектов хозяйствования по решению суда. Были прокомментированы основания принудительной ликвидации хозяйственных организаций, предусмотренные законом. Автор предоставил предложения по изменению отдельных норм хозяйственного законодательства.

Ключевые слова: принудительная ликвидация, решение суда, государственная регистрация, прекращение субъектов хозяйствования, признание недействительной государственной регистрации юридического лица, административно-хозяйственная санкция.

Apanasenko K.I.

Cherniv National Technological University

ON THE QUESTION OF ECONOMIC ORGANIZATIONS' POSITIVE LIQUIDATION BY A JUDGMENT

Summary

The legal aspects of economic subjects' liquidation by a judgment are investigated in the article. Provided for a law reasons of positive liquidation of economic organizations were commented. The author introduced proposals for a change of some norms of the economical legislation.

Keywords: positive liquidation, judgment, state registration, cessation of economic subjects, declaration invalid of the state registration of juridical person, administrative economical sanction.